

BIRINCHI BAKU TURKOLOGIYA QURULTOYINING ISHTIROKCHISI – G‘OZI OLIM YUNUSOVNING ILMIY MEROSI

The scholarly legacy of Ghazi Olim Yunusov
a participant in the first baku turkological congress

**Jabbor
ESHONQULOV,**
filologiya fanlari
doktori, professor

Annotatsiya. Birinchi Baku turkologiya qurultoyi XX asr boshlarida turkiy xalqlar ilm-fani, tili, adabiyoti, tarixi va madaniyati taraqqiyotida muhim o‘rin tutgan yirik ilmiy-ma‘rifiy voqealardan biri hisoblanadi. Qurultoy turkiy xalqlar o‘rtasidagi ilmiy aloqalarni mustahkamlash, turkologiyaning nazariy va amaliy masalalarini muhokama qilish, xususan, alifbo va imlo islohoti, turkiy tillarni o‘rganish va ularning ilmiy asoslarini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etgan. Qurultoy ishtirokchilarining hayoti, ilmiy faoliyati va merosini tadqiq etish XX asr boshlaridagi turkologik tafakkurning rivojlanish yo‘nalishlari, turkiy xalqlar o‘rtasidagi ilmiy-madaniy hamkorlik hamda milliy ilm-fanning shakllanish jarayonlarini xolis baholash imkonini beradi. Mazkur maqolada Birinchi Baku turkologiya qurultoyi ishtirokchisi, taniqli o‘zbek tilshunos va turkolog olimi G‘ozi Olim Yunusning ilmiy qarashlari va turkologiya taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi tahlil qilinadi. Shuningdek, olimning alifbo va til masalalariga doir yondashuvlari, ilmiy merosining o‘zbek tilshunosligi va turkologiya tarixidagi o‘rni yoritilib, uning ilmiy faoliyatini zamonaviy turkologiya nuqtayi nazaridan o‘rganishning ahamiyati asoslanadi.

Kalit so‘zlar: Birinchi Baku turkologiya qurultoyi, G‘ozi Olim Yunus, turkologiya, o‘zbek tilshunosligi, ilmiy meros, alifbo islohoti, imlo masalalari, turkiy tillar, ilmiy-madaniy aloqalar.

Abstract. The First Baku Turkological Congress was one of the major scholarly and educational events that played an important role in the development of the languages, literature, history, culture, and scholarship of the Turkic peoples in the early twentieth century. The Congress contributed significantly to strengthening scholarly relations among the Turkic peoples and provided an important platform for discussing theoretical and practical issues in Turkology, particularly alphabet and orthographic reforms, the study of Turkic languages, and the improvement of their scholarly foundations. The study of the lives, scholarly activities, and intellectual heritage of the Congress participants provides an opportunity to objectively assess the major trends in the development of Turkological thought in the early twentieth century, scholarly and cultural cooperation among the Turkic peoples, and the processes involved in the formation of national academic traditions. This article examines the participation of Ghazi Olim Yunus, a prominent Uzbek linguist and Turkologist, in the First Baku Turkological Congress, as well as

ORCID ID:

0000-0003-0288-5394

Yetib kelgan/ Received:

18.08.2026

Qabul qilingan /

Accepted: 05.09.2026

his scholarly views and contribution to the development of Turkology. Particular attention is also given to his approaches to alphabet and language issues, the significance of his scholarly legacy in the history of Uzbek linguistics and Turkology, and the importance of reassessing his academic contributions from the perspective of contemporary Turkological studies.

Keywords: *First Baku Turkological Congress, Ghazi Olim Yunus, Turkology, Uzbek linguistics, scholarly heritage, alphabet reform, orthographic issues, Turkic languages, scholarly and cultural relations.*

G'ozī Olim Yunusov 1926-yilda Bokuda bo'lib o'tgan Birinchi Butunittifoq Turkologiya qurultoyining ishtirokchisi, taniqli o'zbek tilshunosi, folklorshunosi, mahoratli pedagogi va jamoat arbobi edi. U o'zbek tilshunosligining asoschilaridan biri, o'zbek lahjalarini tadqiq qiluvchi va folklor to'plovchisi hisoblanadi. Mazkur qurultoydagi ishtiroki uning akademik faoliyatida alohida o'rin tutadi.

Biroq, shuni aytib o'tish kerakki, G'ozī Olim Yunus serqirra faoliyat olib borganligiga qaramay, uning hayot yo'li va ilmiy merosi juda kam tadqiq etilgan.

G'ozī Olim Yunus ilmiy ijodiy faoliyatini uch guruhga ajratish mumkin:

1. **Ilmiy ijodiy hayotining dastlabki davri.**

2. **Yirik turkologik olim sifatidagi faoliyati.**

3. **Hayotining so'nggi yillari.**

Ilmiy ijodiy faoliyatining dastlabki davri. G'ozī Olim Yunusov tug'ilgan joyi bilan bog'liq ma'lumotlar turlicha. Ayrim ma'lumotlarda 1893-yilda Toshkent shahrining Shirinquduq mahallasida tug'ilgani aytilsa, ayrimlarida Vyatsk guberniyasida tavallud topgani haqida ma'lumot berilgan [9: 10]. Otasi xorijiy tillardan xabardor davlat xizmatchisi, onasi ham o'z davrining ziyoli ayollaridan bo'lgan. Boshlang'ich ta'limni mahalliy madrasalardan birida oladi. Ziyoli xonadonda voyaga yetganligi uchun yoshligidan ko'pgina tillarni bilgan, xat savodi erta chiqqan.

Bobosi Abubakr Ahmadjon hamda pochchasi Baxti G'ani Ilkinlar arab, fors, nemis tillarida erkin gaplashganlar, o'z davrining el adabiyotchisi, etnograf tadqiqotchilari sifatida tanilgan kishilar bo'lgan. G'ozī Olim Yunusning til, tarix, el adabiyotiga qiziqishi yoshlikdan boshlangan.

Buxoro madrasasini tugatgandan so'ng, 1909-1913-yillarda Turkiyada Istanbul pedagogika institutida o'qiydi. Shu yerda u Xolid Said, Begjon Rahmon, Shohid Eson Musayev, Atoulla Xo'jayev, Mazhar Burhonov, Ahmadjon Mahzum, Fitrat kabi turk dunyosining ilg'or ziyolilari bilan tanishadi. So'ngra, 1914-yilda Qohirada tahsilini davom ettiradi. Turkiya ta'lim vazirligi yo'llanmasi bilan Germaniyaga o'qishga yuboriladi. Biroq, birinchi jahon urushi boshlangani uchun, o'z yurtiga qaytishga majbur bo'ladi.

Yurtiga qaytgandan so'ng uning faoliyati "Turon" jamiyati, "Ulamo jamiyati", "Turk o'chog'i" to'garaklari bilan bog'liq.

Hujjatlarda uning Valentina Ivanovna ismli ayolga uylangani, to'rt farzandning otasi ekanligi qayd qilingan. Keyinchalik bu faktlar turmush o'rtog'i Valentina Ivanovna Yunusovning G'ozī Olim Yunus haqidagi hikoyalarida ham tasdiqlanadi.

Uning tilga, folklorga qiziqishi juda erta boshlangan. Uydagi oilaviy muhit, yaqin qarindoshlari hamda madrasada olgan ta'limi uning aynan tilshunos, folklorshunos olim bo'lib yetishishida muhim rol o'ynagan. Keyinchalik Turkiya va Qohirada, Leningraddagi Sharqshunoslik institutida ishlab yurgan kezlari bu ilmlarini yanada mustahkamladi. Folklor materiallarini to'plash bo'yicha qo'llanmalar yaratdi. "Alpomish"ga o'xshash xalq dostonlarini baxshilardan yozib olib, nashr etishga bosh-qosh bo'ldi. O'zbekning yetuk bir olimi sifatida elga tanildi va N.Y.Marr, A.N.Korsh, Y.M.Malov, A.N.Samoylich, P.M.Melioranskiy va Y. E. Bertels kabi olimlarning nazariga tushdi.

Yirik turkologik olim sifatidagi faoliyati. G'ozī Olim Yunusov Turkiston Maorif xalq komissarligi huzuridagi ilmiy sho'roning turkiy sho'ba bo'limi mudiri (1918 – 1920) va Teatr-etnografik ilmiy hay'ati (1920 – 1924) a'zosi hamda O'zbek bilim hay'ati (1920 – 1924) raisi

sifatida folklor va etnografiya materiallarini to'plash, o'quv qo'llanmalari tuzish, imlo qoidalarini isloh qilish va ixchamlashtirish ishlarida faol qatnashdi, shu bilan birga, Adliya xalq komissarligida ham ishlaydi. Bu yerda adliya qonun-qoidalarini, yuridik atamalarini o'zbek tiliga tarjima qildi, iqtisod va adliya atamalarini jamlagan ikki tilli lug'atlar tayyorlaydi.

G'ozim Olim Yunusov qisqa fursat ichida birinchi o'zbek professori, yirik tilshunos va folklorshunos olim sifatida taniladi.

G'ozim Olim Yunusov ilmiy merosining quyidagi jihatlarini alohida ta'kidlab o'tish zarur: til tarixini chuqur o'rgangan, o'zbek tili umumturk tilining ajralmas bo'lagi ekanini ichidan his qilgan. Barcha tadqiqotlarida o'zbek tilini umumturk tili bilan birgalikda yaxlitlikda o'rganishga harakat qilgan;

har bir tilning taraqqiyotida shevalar muhim o'rin tutishini yaxshi bilgan. Shuning uchun til tarixiga bag'ishlangan izlanishlarda O'zbekistonning turli hududlariga xos shevalarga alohida urg'u bergan;

el adabiyoti, ya'ni folklor namunalari turkiy xalqlarning tili, tarixi, madaniyatining ajralmas muhim bir bo'lagi deya tushungan. Xalq ijodi namunalari turkiy xalqlarning birligi va jipsligini urg'ulovchi ma'naviy meros deya qaragan;

Turkiy xalqlar tarixidan yaxshi xabardor bo'lgan. Olimning til, folklor, etnografiya, pedagogika va huquqqa oid izlanishlarida turkiy xalqlar tarixi bilan bog'liq masalalarga ham munosabat bildirib ketadi;

ko'plab xorijiy, jumladan, rus, arab, fors, nemis tillarini yaxshi bilgan. Xorijiy tillarni bilishi uning ilmiy ijodiy faoliyati muhim rol o'ynagan.

Folklorshunos olim Hodi Zarifov* Men V.V.Bartold, A.A.Divayev, Y.Y.Bertels kabi olimlar bilan ilk bora G'ozim Olim Yunus uyida tanishganini ta'kidlab o'tgan [9: 68]. Bu kabi faktlar tahlilidan shunday xulosa qilish mumkinki, G'ozim Olim ***turli davlatlardagi taniqli olimlar bilan yaxshi aloqada bo'lgan. Jumladan, qozoq, qirg'iz, turkman, ozarbayjon, turk, rus va Ovrupodagi olimlar bilan muntazam yozishmalar olib borgan.**

Bakuda bo'lib o'tgan birinchi Turkologiya qurultoyiga vakil qilib saylanishi tasodifiy emasdi. Birinchidan, olim bu paytga qadar tilshunos, folklorshunos, elshunos, huquqshunos olim sifatida tanilgan. Tilga, folklorga oid ko'plab kitoblar chop ettirgan, bilimi, saviyasi yuksak bo'lgani, ko'plab xorijiy tillarni bilgani uchun davlatning mas'ul lavozimlarda faoliyat olib borayotgan edi.

1926-yil 26-fevraldan 5-martgacha Bokuda XX asr turkiy xalqlarining eng yirik ilmiy forumi bo'lgan Birinchi Turkologiya qurultoyi bo'lib o'tdi. Unda tilshunos, tarixchi, etnograf, san'atshunos, siyosatshunos, yozuvchi va jamoat arboblari iborat 131 delegat ishtirok etdi. Qurultoyda turkiy xalqlarning tili, tarixi, adabiyoti, etnografiyasi va madaniyatiga oid 38 ta ma'ruza tinglangan.

Qurultoyning asosiy masalasi turkiy xalqlarning alifbosini isloh qilish va arab yozuvidan lotin alifbosiga o'tishini muhokama qilish edi. Bu tadbir turkiy tillar va milliy madaniyatlarning keyingi rivojlanishiga chuqur ta'sir ko'rsatdi.

Bakuda bo'lib o'tgan Birinchi Turkologiya qurultoyida O'zbekistondan jami o'n bir kishi ishtirok etgan. Qurultoy hujjatlarida Abdujabbor Abdurashid, Mixail Gavrilov, Ashurali Zohiriy, Elbek (Mashriq Yunusov), Rahim Inog'omov, Bekjon Rahimov (Mulla Bekjon), Ismoil Sadri, Majid O'smonov, Ne'mat Hakimov, Rahimiy Shokirjon, G'ozim Olim Yunusovlarning nomlari keltirib o'tilgan [1; 2; 3; 4].

Baku Qurultoyida ko'tarilgan masalalar jadidchilar, o'sha davr millat oyindlari tomonidan ilgari surilgan masalalar bo'lsa-da, ularning barchasiga ham mazkur qurultoyda ishtirok etish nasib etmagan. Buning turli sabablari bor, albatta.

G'ozim Alim Yunusov qurultoyda O'zbekiston delegatsiyasi vakili sifatida ishtirok etadi. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, O'zbekiston vakillari turkiy xalqlarning ilmiy va madaniy masalalarini muhokama qilishda faol ishtirok etgan va turkologiyaning rivojiga muhim hissa qo'shgan.

Turkiy xalqlarning lotin alifbosiga o'tish tarafdori bo'lgan G'ozim Olim mazkur qurultoyda so'zga chiqib, turkiy xalqlar etnografiyasi yuzasidan qilingan ma'ruzalar yetarlicha ilmiy asosga ega emasligini, ma'ruzalar turkiy xalqlarning moddiy madaniyatiga oid faktlari bilan boyitilmaganini, O'zbekiston haqidagi chop etilgan albom O'zbekistonning etnik holatini mutlaqo bilmaydigan odamlar tomonidan tuzilganini qattiq tanqid qiladi.

U o'z nutqida etnografiya va tilshunoslik borasidagi ishlarning ko'pchiligi mohiyatdan uzoqligini urg'ulab, **“Men Markaziy Osiyoning tarixiy ahamiyatiga, bu hududdagi barcha turkiy xalqlarning tarixi va etnografiyasini chuqur o'rganish zarurligiga alohida e'tibor qaratish lozim deb bilaman”**, degan qat'iy qarorini aytadi [2:102-105].

G'ozim Olim Yunusovning Baku qurultoyidagi chiqishlari avstriyalik olim Teoder Menzilning kundaliklarida ham qayd etilgan. Jumladan, germaniyalik olim Orxan Aras tomonidan tarjima qilinib, chop etilgan kitobda Teodor Menzil shunday yozadi:

“Yunuszoda Olim (O'zbekiston) Burg'ut, Ung'ut, Mang'it, Saray, Nayman va Qo'ng'iroq qabilalarini ham o'z ichiga olgan 92 ta o'zbek qabilasini sanab o'tdi. Shuningdek, me'morchilikda arab, xitoy, turk va aralash uslublarning ta'sirini ko'rsatib berdi. U bu masalalarni tushunishda turk tillarini ilmiy tasniflashning ahamiyatini alohida ta'kidladi. Uning arabcha so'zlar ta'siridan deyarli xoli bo'lgan o'zbek tilidagi nutqi, ayniqsa, qiziqish uyg'otdi” [6: 27].

Avstriyalik olimning xotiralarida Baku Qurultoyida ishtirok etgan G'ozim Olim Yunus va boshqa o'zbek vakillarining har bir yo'nalish bo'yicha chiqishlariga juda yuqori baho berilganini ko'rishimiz mumkin.

G'ozim Olim Yunusning Baku qurultoyidan keyingi faoliyati alohida e'tiborga molik. O'zbek tili tadqiqiga bag'ishlangan maqolalarida turk dunyosi uchun yagona alifbo birligi zarurati va afzalliklarini, lotin imlosiga o'tishning ijobiy jihatlarini ilmiy asoslab beradi. Maqolalar, tadqiqotlar yaratadi.

Hayotining so'nggi yillari. Umrining so'nggi yillarida Leningradda yashaydi. Bu bir tomondan kundan kun tobora dahshatli tus olayot qatag'on boltasidan omon qolish ilinji, ikkinchi tomondan o'zining ustida ishlash, jahondagi yetakchi ilmiy jarayonlar bilan yaqindan tanishish edi.

G'ozim Olim Yunusning opasining o'g'li taniqli folklorshunos olim Hodi Zarifov bergan ma'lumotlarga qaraganda, aynan shu yillar, ya'ni 1934-1935-yillarda “O'zbek tilining ilmiy grammatikasi” degan tadqiqotini yakunlaydi. O'zbek tili, umumturkiy til, folklor va adabiyoti borasida katta bir materiallar to'playdi. Biroq, 1937-yilda qamoqqa olingach, o'zbek tiliga bag'ishlangan tadqiqot va barcha materiallar, qo'lyozmalar, qaydlar qizil qatag'onchilar tomonidan olib ketiladi. Hozirgacha bu tadqiqotlarning taqdiri ma'lum emas.

Baku qurultoyining ko'plab ishtirokchilari singari, G'ozim Olim Yunusov ham siyosiy qatag'on qurboni bo'ldi. 1937-yilda u millatchilik va aksilinqilobiy faoliyatda ayblanib hibsga olindi. 1938-yilda olim qatl etildi.

Garchand 1957-yilda rasman oqlangan bo'lsa-da, uning ilmiy merosiga uzoq vaqt davomida yetarlicha e'tibor qilinmadi, biroq so'nggi yillarda O'zbekistonda milliy merosga, jadidchilik faoliyatiga bo'layotgan yuksak e'tibor tufayli uning merosi atroflicha o'rganilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, G'ozim Olim Yunusov XX asrning birinchi yarmidagi o'zbek ziyolilarining yetakchi vakillaridan biri edi. Uning ilmiy merosi o'zbek tilshunosligi, turkologiya, folklorshunoslik va etnografiya, pedagogika fanlari taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. G'ozim Olim

Yunusov Bokuda bo'lib o'tgan Birinchi Butunittifoq turkologiya qurultoyida ishtirok etishi o'zbek ilm-fanining rivojlanishida muhim bosqichni boshlab berdi. Fojiali taqdiriga qaramay, uning ilmiy asarlari va g'oyalari O'zbekiston madaniy va ilmiy merosining muhim qismi bo'lib qoladi.

G'ozim Olim Yunusning ilmiy merosini o'rganish o'zbek tilshunosligi va folklorshunosligi muhim ilmiy ahamiyatga ega. Olimning ilmiy faoliyatini qurultoyning tarixiy-madaniy muhiti bilan uzviy bog'liqlikda tadqiq etish XX asrning 20–30-yillarida O'zbekistonda turkologiyaning shakllanishi, milliy tilshunoslik maktabining qaror topishi va umumturkiy ilmiy tafakkur bilan o'zaro munosabatlarini yaxlit holda baholash imkonini beradi.

G'ozim Olim Yunus tilshunoslik, dialektologiya, terminologiya, folklorshunoslik, etnografiya va xalq og'zaki ijodini o'rganish kabi bir qator yo'nalishlarda faoliyat olib borgan serqirra olimlardan biri edi. Uning o'zbek shevalarini o'rganish, xalq og'zaki ijodi namunalarini to'plash va tadqiq etish, milliy terminologiyani shakllantirish, o'zbek tilining grammatik va imloviy me'yorlarini ilmiy asoslashga qaratilgan ishlari o'zbek filologiyasining keyingi taraqqiyoti uchun muhim ilmiy zamin yaratdi. Shu jihatdan olim merosini qayta o'rganish milliy tilshunoslik va folklorshunoslikdagi ayrim ilmiy yo'nalishlarning genezisi va taraqqiyot bosqichlarini aniqlashga xizmat qiladi.

G'ozim Olim Yunusning Birinchi Baku turkologiya qurultoyidagi ishtiroki uning faoliyatini faqat milliy ilm-fan doirasida emas, balki XX asr boshlarida shakllangan umumturkiy ilmiy harakat kontekstida baholash zarurligini ko'rsatadi. 1926-yilgi qurultoy turkiy tillarning alifbosi va imlosi, adabiy til me'yorlari, terminologiyasi, tarixi, etnografiyasi hamda madaniy taraqqiyotiga doir masalalarni umumiy ilmiy maydonda muhokama qilish imkonini bergan edi. Shu sababli G'ozim Olim Yunusning mazkur jarayondagi ishtirokini tadqiq etish o'zbek olimlarining umumturkiy ilmiy muloqot va integratsiya jarayonlarida tutgan o'rnini belgilash nuqtayi nazaridan ham muhimdir.

Olim merosining yana bir muhim jihati uning nazariy qarashlarni amaliy materiallar bilan uyg'unlashtirganida namoyon bo'ladi. Xalq shevalarini bevosita joylarda o'rganish, folklor materiallarini to'plash, urug' va qabila nomlari, joy nomlari hamda xalq tilining leksik xususiyatlarini tadqiq etishga qaratilgan faoliyati G'ozim Olim Yunus ilmiy metodologiyasida til, tarix, etnografiya va folklorning o'zaro aloqador hodisalar sifatida qaralganini ko'rsatadi. Bunday kompleks yondashuv bugungi tilshunoslik va folklorshunoslik tadqiqotlari uchun ham ilmiy nazariy ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, G'ozim Olim Yunus ilmiy merosini xolis o'rganish XX asrning birinchi yarmidagi siyosiy-mafkuraviy jarayonlarning milliy ilm-fan taraqqiyotiga ta'sirini aniqlash uchun ham muhimdir. Qatag'on tufayli olimning hayoti va ilmiy faoliyatining fojiali yakun topishi uning merosini uzoq vaqt davomida to'laqonli o'rganish va ilmiy muomalaga kiritish imkoniyatlarini chekladi. Shu bois uning asarlari, arxiv materiallari, ekspeditsiya yozuvlari, ilmiy maqolalari va zamondoshlari xotiralarini zamonaviy metodologiya asosida qayta tadqiq etish nafaqat muayyan olimning ilmiy biografiyasini tiklash, balki o'zbek filologiyasi tarixidagi uzilgan ilmiy vorislik zanjirini qayta tiklash nuqtayi nazaridan ham ahamiyatlidir.

G'ozim Olim Yunus merosini o'rganishning yana bir dolzarb tomoni – uning ilmiy qarashlarini zamonaviy turkologiya masalalari bilan qiyosiy tahlil qilish imkoniyatidir. Turkiy tillarning o'zaro munosabatlari, alifbo va imlo, terminologiya, milliy til me'yorlari, umumiy madaniy meros va turkiy xalqlar o'rtasidagi ilmiy hamkorlik kabi Birinchi Baku turkologiya qurultoyida muhokama qilingan ko'plab masalalar bugun ham o'z ilmiy ahamiyatini yo'qotgan emas.

Shunday qilib, G'ozim Olim Yunusning hayoti, Birinchi Baku turkologiya qurultoyidagi ishtiroki va ilmiy merosini kompleks tadqiq etish, birinchidan, o'zbek tilshunosligi va folklorshunosligining shakllanish tarixini to'ldirishga, olimning g'oya va ilmiy yondashuvlaridan zamonaviy turkologik tadqiqotlarda foydalanishga xizmat qiladi.

G'ozī Olim Yunus merosi faqat tarixiy ahamiyatga ega, balki zamonaviy o'zbek filologiyasi va turkologiyasining nazariy-metodologik masalalarini chuqurroq anglashga xizmat qiluvchi muhim ilmiy manbadir. Uning merosini tizimli o'rganish, asarlarini to'plash va ilmiy-tanqidiy nashrlarini tayyorlash, arxiv manbalarini aniqlash hamda olimning Birinchi Baku turkologiya qurultoyidagi faoliyatini yangi hujjatlar asosida tadqiq etish kelgusidagi turkologik izlanishlarning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lishi lozim.

Adabiyotlar / References

1. *Birinci Tüm Birlik Türkoloji Kongresi. 26 Şubat – 5 Mart 1926. (Stenografik rapor). Bakü. 1926.*
2. *Birinchi Turkologiya Qurultoyining stenpgrafok hisoboti (2026 eil 26-fevral-5 mart). – Toshkent: Bookmany print, 2026. – 474 b.*
3. *Baku Birinci Türkoloji Qurultayinin 100 illiyi. – Baku: Türki Medeniyyeti ve iris Fondu, 2026. – 76 s.*
4. *Elçin Ibrahimov. Birinci Türkoloji Qurultayda ortaq alifba, imla va adebi dil meseleleri. – Baku: MIMTA Yayimlari, 2026. – 474 s.*
5. *Djafarov N., Gucyeynova M., Garibli A. Pervyy tyurkoologicheskiy s'yezd. Istoricheskiye jemchujiny tyurkskogo mira. – Baku: Fond tyurkskoy kultury i naslediya, 2026. – 196 s.*
6. *Dr. Aras O. 1926 Bakü Türkoloji Kurultayi^ Prof. Theodor Menzil'in notlari ve mektubleri. – Bonn, 2026. – S.27:*
7. *Pervyy Tyurkologicheskiy s'yezd 1926 goda v Baku v svete arxivnykh dokumentov. – Astana: Tyurkskaya akademiya, 2026. – 496 s.*
8. *To'ra Mirzayev. Hodi Zarif. – Toshkent: Adabiyot va san'at. – 80 b.*
9. *To'ra Mirzayev. Hodi Zarif suhbatlari. – Toshkent: SHAMS ASA, 2013. – 382 s.*
10. *To'ra Mirzayev. Ustozlar, safdoshlar, izdoshlar. – Toshkent: Tamaddun, 2021. – 400 b.*
11. *Xudoyberdiyev Jo'ra. Birinchi turkologiya qurultoyi va plenumida turkiy tillardagi singarmonizm muhokamasi || O'zbekiston til va madaniyat. – Toshkent, 2023 – №-4. –B.26-69.*

